

Bijlagen

Samen of gescheiden naar school

De betekenis van sociale scheiding en ontmoeting in
het voortgezet onderwijs

Ria Vogels
Monique Turkenburg
Lex Herweijer

Bijlage A Toelichting onderzoeksactiviteiten	3
Analyse van registratiegegevens van vestigingen en leerlingenpopulaties en ontmoetingskansen ..	3
Focusgroepen en interviews met betrokken actoren	4
Selectie van respondenten	5
Analyses van kwalitatieve data	7
Bijlage B Aanvullende gegevens over de verdeling van leerlingen over vestigingen van het vo.....	8

Bijlage A Toelichting onderzoeksactiviteiten

In het project zijn de volgende onderzoeksactiviteiten uitgevoerd:

- kwantitatieve analyses van registratiegegevens over schoolvestigingen en leerlingpopulaties in het voortgezet onderwijs;
- kwalitatief onderzoek in de vorm van focusgroepen met docenten en schooldirecteuren in het voortgezet onderwijs, focusgroepen met ouders van leerlingen in het voortgezet onderwijs, en individuele interviews met bestuurders van scholen in het voortgezet onderwijs.

Analyse van registratiegegevens van vestigingen en leerlingpopulaties en ontmoetingskansen

Ongeveer 70% van alle leerlingen in het voortgezet onderwijs zit op brede scholengemeenschappen (www.onderwijsincijfers.nl, geraadpleegd op 8 januari 2018). Dit wil echter nog niet zeggen dat zij elkaar binnen de school tegen kunnen komen. Deze leerlingen kunnen allemaal bij elkaar in een gebouw (locatie) zitten, maar scholen hebben vaak meerdere vestigingen/locaties in een of meer gemeenten, met daarbinnen verschillende schooltypen. Voor de ontmoetingskansen van leerlingen is de samenstelling van de vestiging/locatie relevanter dan de samenstelling van de school als zodanig. Een brede scholengemeenschap bestaande uit vmbo, havo en vwo kan bijvoorbeeld twee vestigingen hebben: één waar vmbo basis en kader worden aangeboden (beroepsvoorbereidende leerwegen), en één voor vmbo-theoretische leerweg, havo en vwo (avo-opleidingen). De kans dat leerlingen van de ene vestiging de leerlingen van de andere ontmoeten, is dan klein, ondanks dat ze formeel op dezelfde school zitten. We richten ons daarom primair op het niveau van de vestiging in de analyses van registerdata van DUO en CBS, waarin we op zoek gaan naar de mate van gescheidenheid in het voortgezet onderwijs. Leerlingen kunnen verschillen naar sociaal-economische en migratieachtergrond. Die achtergrond hoeft niet samen te vallen met de breedte van de school, maar de kans dat een brede school op grond van die achtergrond heterogener van samenstelling is, is naar verwachting wel groter dan dat deze homogeen is. Registratiegegevens van DUO en CBS bieden ook de mogelijkheid om, naast de indeling van de scholen/vestigingen van het voortgezet onderwijs, de diversiteit van de achtergronden van de leerlingen in kaart te brengen. Het gaat dan om het opleidingsniveau, het gestandaardiseerde huishoudinkomen en de migratieachtergrond van de ouders. Door deze gegevens te combineren, kunnen we de mate van homogeniteit dan wel heterogeniteit van vestigingen van scholen voor voortgezet onderwijs aangeven, en daarmee de kans dat leerlingen van verschillende achtergronden elkaar kunnen ontmoeten binnen de vestiging.

Op basis van registratiegegevens hebben we voor het gehele voortgezet onderwijs de mate van institutionele gescheidenheid van de onderwijssoorten en leerlingen in kaart gebracht. Aan de hand van de soorten onderwijs die er worden aangeboden, maken we onderscheid tussen vestigingen met verschillende samenstellingen. Vervolgens laten we zien hoe het aanbod en de leerlingen van de verschillende niveaus van voortgezet onderwijs zijn verdeeld over deze soorten vestigingen. Hetzelfde doen we met leerlingen met uiteenlopende sociaal-economische en migratieachtergronden. Bij elkaar geven deze gegevens een beeld

van de mate waarin leerlingen van verschillend niveau en met verschillende achtergronden elkaar kunnen treffen binnen de vestiging waar zij onderwijs volgen.

Het kwantitatieve deel heeft twee doelen. Het biedt ten eerste een overzicht van de samenstelling van de vestigingen van scholen voor voortgezet onderwijs en van de leerlingenpopulatie daarbinnen. Een dergelijk overzicht van het Nederlandse voorscholenlandschap op vestigingsniveau ontbrak vooralsnog. Daarnaast fungeert de analyse als opmaat voor het kwalitatieve deel, waarin we expliciet actoren in het onderwijs aan het woord laten over de samenstelling van de school/vestiging en de betekenis en implicaties daarvan voor sociale verschillen in het onderwijs.

Focusgroepen en interviews met betrokken actoren

Voor het kwalitatieve deel van de verkenning zijn groeps gesprekken (focusgroepen) georganiseerd met drie actoren: docenten en directeurs van (vestigingen van) scholen in het voortgezet onderwijs, en ouders met ten minste één kind in het voortgezet onderwijs. Verder hebben we individuele interviews afgenomen met bestuurders. Hierdoor hebben we vanuit vier perspectieven informatie verzameld over sociale verschillen in het voortgezet onderwijs. Dat maakt het mogelijk te laten zien waar opvattingen en handelen van de actoren overeenkomen en uiteenlopen. Die informatie kan licht werpen op de processen die hebben geleid tot de inrichting van scholen/vestigingen en de samenstelling van de leerlingenpopulaties daarbinnen. Discussie daarover in de gespreksgroep kan verduidelijken wat men als mogelijke effecten van die indelingen en samenstellingen beschouwt voor het optreden van en het omgaan met sociale verschillen tussen groepen leerlingen.

We hebben voor focusgroepen gekozen omdat deze aanpak als voordeel heeft dat het groeps gesprek, het naar elkaar luisteren en op elkaar reageren, succesfactoren en obstakels naar voren kan brengen die anders mogelijk verborgen zouden blijven. Een groeps gesprek legt perspectieven van deelnemers bloot die kunnen verschillen met perspectieven verkregen uit individuele interviews.

Voor elke actor (schooldirecteur, docent, ouder) zijn aparte gespreks groepen gevormd en is een aparte gespreks leidraad opgesteld. De hoofdonderwerpen in de leidraden kwamen grotendeels overeen, maar de vragen per onderwerp waren toegesneden op de desbetreffende actor. De gesprekken duurden twee uur.

Bij docenten en directeurs is in de focusgroepen onder andere informatie verzameld over de samenstelling van de school/vestiging waar zij werken, hun visie op voor- en nadelen van de organisatorische indelingen, welke verschillen tussen groepen leerlingen zij in de school zien en of de samenstelling van de school (qua indeling en leerlingenpopulatie) daarop van invloed is. Verder is hun gevraagd hoe zij hun rol zien in het realiseren van onderwijsdoelen en het tegengaan van sociale scheidslijnen. De groeps gesprekken met de docenten en met de schooldirecteurs leverden nauwelijks verschillen op in de manier waarop zij tegen de onderwerpen aankijken. De rollen en taken van de schooldirecteurs zijn wel anders, het zijn immers managers, maar zij blijken toch dicht bij de dagelijkse praktijk in de school en de klassen te staan, ook al omdat de meesten zelf ooit les hebben gegeven en uit die ervaring putten. Om die reden zijn hun opvattingen gezamenlijk besproken met die van de docenten en zijn zij bij elkaar genomen en benoemd als onderwijsprofessionals.

Bij ouders kwam in de focusgroepen onder meer aan bod welke overwegingen zij hadden bij de keuze voor een school voor hun kinderen en of zij daarbij letten op de samenstelling van de school. Ook is hun gevraagd welke onderwijsdoelen zij belangrijk vinden, en wat hun

wensen en ervaringen zijn met hoe de school omgaat met verschillen tussen groepen leerlingen.

Met schoolbestuurders in het voortgezet onderwijs hebben we individuele interviews afgenomen. Deze methode maakte het mogelijk om met elke schoolbestuurder in een gesprek van een uur tot anderhalf uur dieper in te gaan op de (bestuurlijke) afwegingen voor de indeling van scholen, vestigingen en profielen, en wat deze keuzes kunnen betekenen voor de samenstelling van de leerlingenpopulaties. Tevens zijn in de interviews vragen gesteld over het belang dat het bestuur hecht aan de onderwijsdoelen en welke rol het voor het onderwijs en zichzelf ziet bij de maatschappelijke opdracht om sociale samenhang in de samenleving te bevorderen.

Selectie van respondenten

Bij de selectie van respondenten voor de focusgroepen en de interviews is rekening gehouden met kenmerken van de specifieke actor met het oog op voldoende spreiding. Tabel A.1 biedt een overzicht van de aantallen gesprekken en deelnemers daaraan, plus de voornaamste kenmerken op grond waarvan de respondenten zijn geselecteerd en de focusgroepen zijn ingedeeld.

Tabel A.1

Overzicht van de gesprekken en deelnemers, 2018

	regio	groepen / gesprekken	aantal respondenten
<i>docenten, focusgroepen</i>			
maatschappijleer, geschiedenis	westen	1	6
maatschappijleer, geschiedenis	oosten	1	7
overige vakken	westen	1	7
overige vakken	zuiden	1	7
mix maatschappij en overige	westen	1	9
mix maatschappij en overige	zuiden	1	9
<i>totaal (groepen) docenten</i>		6	45
<i>directies, focusgroepen</i>			
	westen	2	8
	oosten	1	5
<i>totaal (groepen) directeuren</i>		3	13
<i>ouders, focusgroepen</i>			
laag en middelbaar opgeleid	westen	1	8
laag en middelbaar opgeleid	oosten	1	7
hoog opgeleid	westen	1	8
hoog opgeleid	oosten	1	8
<i>totaal ouders</i>		4	31
<i>bestuurders, interviews</i>			
	westen	4	4
	midden	2	2
	oosten	2	2
	zuiden	3	3
<i>totaal bestuurders</i>		11	11
<i>totaal respondenten focusgroepen</i>			89
<i>totaal respondenten interviews</i>			11
<i>totaal aantal deelnemers</i>			100

In het kader van deze verkenning spraken we met een beperkt aantal docenten. Zij zijn niet representatief voor de hele beroepsgroep, maar door rekening te houden met spreiding

over enkele relevant geachte kenmerken kunnen we wel een beeld geven van de variëteit in opvattingen en handelen van de beroepsgroep. Dit geldt ook voor de andere bij dit onderzoek betrokken actoren.

Het vak dat de docent geeft, is een van de kenmerken waarbij gelet is op spreiding. Om rekening te kunnen houden met een mogelijke samenhang tussen de professionele opvattingen over de doelen van het onderwijs en het omgaan met sociale verschillen aan de ene kant en het vak dat men geeft aan de andere kant, hebben we de focusgroepen naar vakgebied van de docenten ingedeeld. Er is een groep samengesteld met docenten die maatschappijvakken (maatschappijleer, geschiedenis) geven; een groep die lesgeeft in de andere vo-vakken (talen, wiskunde, natuurkunde, kunsten etc.); en een groep waarin verschillende vakdocenten zitting hadden, dus een groep die niet was uitgesplitst.

Tevens is erop gelet dat er ook docenten deelnamen die naast vakdocent brugklascoördinator of mentor zijn. De reden om respondenten met zo'n rol in het onderwijs te werven, was dat zij de leerlingen van een bepaalde klas en schooljaar vaker zien dan uitsluitend bij het geven van het eigen vak, en daardoor mogelijk meer zicht hebben op wat er zoal speelt tussen leerlingen. In de praktijk bleek dat vrijwel alle deelnemende docenten op dat moment de rol van mentor of coördinator vervulden, of dat eerder in hun loopbaan deden. Het is om die reden geen onderscheidend kenmerk gebleken, maar het leverde wel interessante informatie op over de relatie tussen docenten en leerlingen.

In totaal zijn in de zomer aan het einde van het schooljaar 2017/'18 zes focusgroepen met docenten gehouden: twee groepen met docenten die geschiedenis en maatschappijleer geven, twee groepen met docenten uit de overige vakken (talen, exact, kunsten) en twee met een mix aan docenten (dus geschiedenis, maatschappijleer en de overige vakken). Aan deze zes focusgroepen hebben 45 docenten meegedaan.

Bij de focusgroepen met directieleden is, net als bij de docenten overigens, gezorgd voor spreiding van respondenten naar regio (tevens krimp- of geen krimpgebied), breedte en denominatie van de school (of afdeling, vestiging) waaraan zij leiding geven. De focusgroepen zijn eveneens aan het einde van het schooljaar 2017/'18 gehouden. In totaal hebben dertien directeuren verdeeld over drie focusgroepen aan de gesprekken deelgenomen.

Ten slotte zijn, eveneens in de zomer van 2018, vier focusgroepen gehouden met in totaal 31 ouders van kinderen in het voortgezet onderwijs. Bij de indeling van deze groepen is gezorgd voor een spreiding van respondenten naar regio en naar opleidingsniveau van de ouders. Verder is rekening gehouden met een spreiding over kenmerken met betrekking tot de plaats van het kind in het onderwijs: het onderwijsniveau en de onderwijsfase waarin het kind zich bevindt (onderbouw/brugklas of bovenbouw) en de samenstelling van de vestiging/school (smal, breed) waarin het kind les krijgt en de denominatie van de school (niet in tabel).

Scholen van een bepaalde denominatie of werkend met een specifiek pedagogisch-didactisch concept zijn niet gelijk verdeeld over het land. Die verdeling hangt samen met de dominante levensbeschouwing in de verschillende regio's. Om die reden hebben we in het oosten van het land meer ouders gesproken met kinderen in het protestants-christelijk onderwijs, in het zuiden meer ouders met kinderen in het rooms-katholiek onderwijs, en zowel in het westen als elders namen ouders met kinderen in het openbaar onderwijs en/of in scholen met een pedagogisch-didactisch concept deel aan het onderzoek. Kleine denominaties, zoals scholen op islamitische, joodse, reformatorische of humanistische grondslag, kwamen in het onderzoek onder ouders niet voor.

Bij de selectie van schoolbesturen in het voortgezet onderwijs voor de individuele interviews met bestuurders is rekening gehouden met een spreiding naar omvang van de besturen. Dit varieerde van kleine besturen, met één of een paar scholen, tot grote besturen, met meer dan 25 vo-scholen onder beheer. Daarnaast is gelet op spreiding van de scholen behorende bij het bestuur over diverse plaatsen in zowel het westen, zuiden, midden, oosten als noordoosten van het land. De interviews met elf bestuurders zijn in het najaar en de winter van 2018 afgenomen.

Analyses van kwalitatieve data

Alle gesprekken in de focusgroepen zijn opgenomen op video- en audiorecorders, en de opnamen zijn vervolgens woordelijk uitgeschreven. De interviews met de schoolbestuurders zijn alleen met een geluidsdrager opgenomen, ook deze gesprekken zijn woordelijk uitgeschreven. Een aantal gesprekken is door twee onderzoekers gecodeerd en geanalyseerd; de overige gesprekken zijn gecodeerd en geanalyseerd door een onderzoeker. Ten behoeve van het analyseren van de data is in Excelbestanden per actor een codeboek gemaakt met daarin de variabelen waarop we de gesprekken vervolgens, eveneens in Excel, hebben gecodeerd en geanalyseerd. De focusgroepen zijn steeds door één of meer onderzoekers bijgewoond via een meekijkruimte. Naderhand zijn de beelden van alle focusgroepen nogmaals bekeken en is behalve op verbale informatie ook extra gelet op non-verbale informatie om beide in de analyse mee te kunnen nemen. De analyses hebben recht gedaan aan alle opvattingen en invalshoeken, en lieten een breed en genuanceerd beeld zien van wat er leeft bij betrokkenen over dit onderwerp. Daar waar duidelijke patronen van overeenstemming over onderwerpen of tussen actoren in de data verschenen, hebben we die ook weergegeven en vermeld. Door een breed palet aan respondenten te bevragen, is gestreefd naar een zo volledig mogelijk beeld van de thematiek. Het gaat om kwalitatieve informatie. Voorzichtigheid is geboden: de selectie en respons van de respondenten hoeft niet representatief te zijn voor het desbetreffende deel van de bevolking. Dit geldt voor alle actoren, maar wellicht nog het meest voor de categorie laag opgeleide ouders, die, ondanks extra inspanningen van het veldwerkbureau, maar weinig hebben deelgenomen aan de focusgroepgesprekken.

Bijlage B Aanvullende gegevens over de verdeling van leerlingen over vestigingen van het vo

Tabel B.1

Leerlingen bovenbouw voortgezet onderwijs naar leerweg, opleiding ouders^a en samenstelling van de bovenbouw, 2017/'18 (in procenten)

	Vmbo- b/k(/g)	vmbo breed	vmbo-t (/g)	vmbo avo	m/h/v	havo/vwo	vwo	
<i>geen hoger onderwijs</i>								
vmbo-b	50,5	36,1		13,4	0,0			100
vmbo-k	45,4	36,1		18,5	0,0			100
vmbo-g	39,9	23,8	15,1	15,9	5,3			100
vmbo-t		17,1	27,5	12,8	42,6			100
havo				16,2	43,8	40,0		100
Atheneum				13,1	39,2	42,9	4,8	100
Gymnasium				7,5	20,1	28,4	44,0	100
<i>Hbo</i>								
vmbo-b	50,0	35,1		14,9				100
vmbo-k	44,6	37,1		18,3				100
vmbo-g	36,7	23,6	16,7	16,3	6,7			100
vmbo-t		15,0	26,0	11,9	47,1			100
havo				13,8	45,6	40,6		100
Atheneum				12,0	41,2	42,0	4,8	100
Gymnasium				7,8	19,5	25,4	47,2	100
<i>Wo</i>								
vmbo-b	50,3	35,6	0,0	14,1				100
vmbo-k	46,0	36,9	0,0	17,1				100
vmbo-g	37,3	23,8	15,3	14,7	8,8			100
vmbo-t		12,7	25,8	9,8	51,7			100
havo				10,6	47,7	41,7		100
Atheneum				8,7	42,5	43,4	5,3	100
Gymnasium				4,4	16,3	21,1	58,2	100

a Opleiding van de hoogst opgeleide ouder. De categorie 'geen hoger onderwijs' bevat ouders met ten hoogste een middelbaaronderwijsdiploma of een onbekend opleidingsniveau.

Bron: Resultaten gebaseerd op eigen berekeningen SCP op basis van niet-openbare microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek

Tabel B.2

Leerlingen leerjaar 3 naar gemeentegrootte, leerweg, opleiding ouders^a en migratieachtergrond, 2017/'18 (in procenten)

Inwoners	leerweg	opleiding ouders				migratieachtergrond		
		geen ho	hbo	wo		geen	niet-westers	westers
< 50.000	pro	2,8	0,7	0,4		1,8	4,3	2,0
	vmbo-b	13,3	4,2	1,9		9,0	16,4	10,6
	vmbo-k	20,3	10,1	5,4		15,8	18,2	14,5
	vmbo-g	12,6	10,3	6,0		11,7	6,9	9,3
	vmbo-t	20,3	18,8	13,8		18,7	22,3	19,4
	havo	18,4	28,3	27,4		22,2	18,1	22,0
	havo/vwo	1,7	2,4	2,2		2,0	0,9	1,1
	atheneum	9,0	21,3	33,7		15,5	10,8	16,8
	gymnasium	1,5	4,0	9,1		3,2	2,0	4,3
		100,0	100,0	100,0		100,0	100,0	100,0
50.000-150.000	pro	4,7	1,0	0,4		2,7	5,8	3,5
	vmbo-b	13,8	3,6	1,7		8,1	16,8	9,6
	vmbo-k	19,3	9,3	4,0		13,9	17,8	12,8
	vmbo-g	8,9	7,5	3,6		8,3	5,2	5,6
	vmbo-t	20,1	19,0	11,9		18,1	20,3	19,1
	havo	18,8	27,7	26,0		22,9	17,9	21,5
	havo/vwo	1,9	3,6	4,1		2,7	2,2	2,9
	atheneum	9,9	22,0	32,4		17,6	10,0	17,4
	gymnasium	2,5	6,4	16,0		5,8	4,1	7,6
		100,0	100,0	100,0		100,0	100,0	100,0
150.000-250.000	pro	4,3	0,9	0,4		2,0	5,1	2,2
	vmbo-b	13,8	3,0	1,0		6,6	15,2	8,1
	vmbo-k	19,0	8,9	3,2		11,7	18,7	10,6
	vmbo-g	6,4	4,8	2,3		5,6	3,8	3,5
	vmbo-t	23,4	21,3	13,3		19,9	23,7	19,5
	havo	19,2	28,3	26,3		23,9	18,1	25,6
	havo/vwo	1,5	3,6	3,4		2,6	1,7	2,6
	atheneum	9,7	22,6	32,5		20,0	9,7	18,5
	gymnasium	2,7	6,7	17,7		7,6	4,2	9,5
		100,0	100,0	100,0		100,0	100,0	100,0
> 250.000	pro	5,7	0,7	0,3		1,3	6,1	3,7
	vmbo-b	15,7	3,4	0,9		4,9	16,4	8,6
	vmbo-k	16,3	6,7	2,0		8,4	15,2	7,7
	vmbo-g	4,7	3,2	1,2		3,9	3,6	2,2
	vmbo-t	23,4	19,4	9,5		16,8	22,8	16,5
	havo	19,3	28,3	22,4		23,2	19,0	25,3
	havo/vwo	3,1	5,3	5,5		5,0	2,9	4,3
	atheneum	7,7	21,5	31,7		21,8	8,7	16,1
	gymnasium	4,1	11,6	26,7		14,6	5,1	15,5
		100,0	100,0	100,0		100,0	100,0	100,0

a Opleiding van de hoogst opgeleide ouder. De categorie 'geen ho' bevat ouders met ten hoogste een middelbaaronderwijsdiploma of een onbekend opleidingsniveau.

Bron: Resultaten gebaseerd op eigen berekeningen SCP op basis van niet-openbare microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek